

Maciej Grochowski
Polska Akademia Nauk
Instytut Języka Polskiego
magro@umk.pl
<https://orcid.org/0000-0002-1230-7005>

Maciej Grochowski
Polish Academy of Sciences
Institute of Polish Language
magro@umk.pl
<https://orcid.org/0000-0002-1230-7005>

PRZYMIOTNIK *OKREŚLONY* W JĘZYKU POLSKIM, CECHY GRAMATYCZNE I SEMANTYCZNE

THE POLISH ADJECTIVE *OKREŚLONY* 'DEFINITE', ITS GRAMMATICAL AND SEMANTIC FEATURES

W artykule omawiane są cechy gramatyczne i semantyczne przymiotnika *określony* we współczesnym języku polskim. Badany przymiotnik porównuje się z jednej strony z homonimicznym imiesłowem przymiotnikowym biernym, a z drugiej strony z innymi przymiotnikami spokrewnionymi z nim semantycznie, np. takimi, jak *dany*, *wiadomy*, *znany*. Wyraz *określony* jako przymiotnik występuje prymarnie w antepozycji względem rzeczownika, stanowiącego centrum grupy nominalnej. Wyraz *określony* jako imiesłów występuje prymarnie w pozycji orzecznika. Jeżeli jest składnikiem grupy nominalnej, zajmuje postpozycję względem rzeczownika. Imiesłów reprezentuje predykat trójargumentowy (*x określił y jako z*). Pod względem funkcji semantycznej przymiotnik *określony* jest podobny do zaimka, z punktu widzenia kwantyfikacji referencyjnej jest jednak jednostką nienacechowaną. Jedną z głównych hipotez artykułu jest sąd, że przymiotnik *określony* jest wyrażeniem metatekstowym. Sąd ten pociąga za sobą kilka hipotez szczegółowych dotyczących znaczenia przymiotnika (rozważanych w artykule), m.in. takich: 'mogę powiedzieć więcej o X', 'nie mówię, jakiego rodzaju obiektem jest X, ale sądzę, że ty wiesz', 'X nie jest dowolny'.

Słowa klucze: współczesny język polski, składnia, semantyka, grupa nominalna, zaimek, przymiotnik.

The paper discusses grammatical and semantic features of the adjective *określony* 'definite' in contemporary Polish. The adjective in question is compared, on the one hand, with a homonymic participle, and on the other hand, with some other adjectives semantically related to it, e.g., *dany* 'given', *wiadomy* 'known, obvious', *znany* 'well-known'. The word *określony* as an adjective occurs primarily in anteposition to the noun as its attribute, where-

as the participle *określony* occurs mainly in the predicative position, which means that it stands in postposition to the noun. The participle represents a bi-valent predicate. The adjective *określony* is similar in its semantic function to a pronoun, yet unlike the latter, it is unmarked regarding referential quantification. My central hypothesis is the following: the adjective *określony* is a metatextual expression. It implies several semantic components, among others: 'I can say more about X' ['mogę powiedzieć więcej o X'], 'I don't say what sort of object X is but I think you know that' ['nie mówię, jakiego rodzaju obiektem jest X, ale sądzę, że ty wiesz'], 'X is not [just] any object' ['X nie jest dowolny']. The notions mentioned above are discussed in the paper.

Keywords: contemporary Polish language, syntax, semantics, nominal group, pronoun, adjective.

1. Wstęp

Przymiotnik tytułowy i jego derywaty są używane — pod wpływem tradycji filozoficzno-logicznej — jako terminy i komponenty dwuwyrazowych (rzadziej wielowyrazowych) terminów w metajęzyku gramatyki semantycznej; por. np. *rodzajnik określony*, *deskrypcja określona*, *zaimek określony*, *określoność*, *kategoria określoności*. Przeciwstawiają się analogicznym terminom z przymiotnikiem *nieokreślony*. Zakłada się, że wymienione i liczne inne terminy mają odniesienie do wyrażen języka przedmiotowego, zarówno z poziomu leksykalnego, jak i syntaktycznego. Por. np. zaimki (*określony* i *nieokreślony*) i deskrypcje (*określona* i *nieokreślona*) w wypowiedzeniach

- (1) Ta książka jest bardzo droga. (Bogusławski 1977: 48)
- (2) Pewien mężczyzna jest łysy. (Bogusławski 1977: 48)

Wymienione przykładowo terminy w ich charakterystykach semantycznych ujmuje się globalnie, inaczej mówiąc nie analizuje się znaczeń ich poszczególnych elementów składowych, w tym przymiotników *określony*, *nieokreślony*. Znaczenia te są nierelevantne z punktu widzenia opisu obiektów odniesienia przedmiotowego dwuwyrazowych terminów.

Należy zwrócić uwagę, że same formy przymiotników *określony*, *nieokreślony* tworzą jednostki leksykalne języka polskiego i jako obiekty języka przedmiotowego mogą stanowić również cel analizy. W tym artykule stawiam sobie za cel analizę składniową i semantyczną przymiotnika *określony*.

2. Przymiotnik vs imiesłów przymiotnikowy

Relacje między klasami gramatycznymi nazywanymi za pomocą wymienionych terminów zależą od przyjętych konwencji opisu. W wyniku analizy synchronicznej jednostek leksykalnych uwzględniającej ich właściwości składniowe i semantyczne możliwe jest wyróżnianie homonimów gramatycznych reprezentujących przeciwstawne klasy. Por. np. formy imiesłówów *pozostały 1* i *dany 1* w wypowiedzeniach (3), (4) z formami przymiotników *pozostały 2* i *dany 2* w wypowiedzeniach (5), (6):

- (3) Rodzinie **pozostalej** po zmarłym w wyniku wypadku przysługuje odprawa pośmiertna. (NKJP)
- (4) Nie każdemu tak wcześnie jest **dana** pełna dojrzałość artystyczna. (NKJP)
- (5) Kopalnia fedruje przez pięć dni w tygodniu, przez **pozostałe** dni prowadzone są remonty. (NKJP)
- (6) Przy takim układzie spraw to odbiorcy decydują o tym, czy **dana** wypowiedź jest manifestem czy nim nie jest. (NKJP)

Tylko imiesłowy dziedziczą po osobowych formach czasowników ich właściwości składniowe, przymiotniki są pod tym względem od czasowników niezależne. Imiesłowy przymiotnikowe występują prymarnie w pozycji orzecznika lub w postpozycji względem rzeczownikowego centrum grupy nominalnej. Przymiotniki są prymarnie podrzędnikami (atrybutami) rzeczownika w grupie nominalnej (Kuryłowicz 1979: 150). Właściwości składniowo-semantyczne jednostek o postaci *pozostały* omówione zostały w artykułach Salińska (2006), Wołk (2021), a jednostek o postaci *dany* w artykule Grochowski (2023).

Klasyfikacja części mowy oparta na kryteriach fleksyjnych neutralizuje opozycję imiesłowów przymiotnikowych i przymiotników. Te pierwsze kwalifikowane są jako przymiotniki; por. np. Saloni 1974, Saloni, Świdziński 1998. Z kolei w wyniku analizy diachronicznej imiesłowu przymiotnikowego odpowiada się na pytanie, czy z punktu widzenia semantycznego i składniowego uniezależnił się on już od swojej podstawy czasownikowej i uległ adiektywizacji (Bartnicka 1967, 1970, Karolak 1984). Zgodnie z takim podejściem każda jednostka — mimo wahań badacza — może zostać zakwalifikowana tylko do jednej z przeciwstawianych sobie klas. W tym artykule przyjmuje, że istnieją dwie jednostki o postaci *określony*, imiesłowowa i przymiotnikowa.

W większości słowników współczesnego języka polskiego wyraz *określony* jest kwalifikowany jako imiesłów przymiotnikowy bierny od czasownika *określić*, występujący również w użyciu przymiotnikowym. W niektórych słownikach (WSJP PAN, SWJPDun) przemilcza się imiesłowowy rodowód omawianego wyrazu. Żaden znany mi słownik nie zawiera informacji o tym, jak odróżnić jednostkę przymiotnikową od imiesłowowej. Nie sugerują tego nawet przykłady zamieszczone w artykułach słownikowych. Dwa słowniki (NSPP, WSJP PAN) uważają przymiotnik *określony* za stopniowalny. Sąd ten nie jest zgodny z rozumieniem semantycznej kategorii stopnia jako komunikującej różnicę ilościowej między cechami obiektów / stanów rzeczy (Laskowski 1977, Grochowski 2018).

Przymiotnik *określony* konotuje kategoryalnie rzeczownik i współtworzy z nim grupę nominalną jako jego atrybut, występujący prymarnie w antepozycji względem rzeczownikowego centrum. Jest jednoargumentowy, por. np. (7)–(12):

- (7) Umówił się z lokatorami domu o **określonej** godzinie. (NKJP)
- (8) Państwo powinno zapewnić obywatelom **określony** standard życia. (NKJP)
- (9) Modele teoretyczne opierają się na **określonych** założeniach i mają **określony**, z góry ograniczony, zakres zastosowania. (NKJP)

- (10) Obliczenia wykonuje się dla trzydziestu sześciu sytuacji meteorologicznych, o **określonej** prędkości wiatru i **określonym** stanie równowagi atmosfery. (NKJP)
- (11) Grupa miała plan, żeby obciążyć **określonych** ludzi odpowiedzialnością za wszystkie dotychczasowe niepowodzenia. (NKJP)
- (12) Zakochana dziewczyna pragnie zdobyć **określonego** chłopaka. Poza nim nie widzi żadnych lepszych kandydatów na życiowego partnera. (NKJP)

Analogicznie do przymiotników kwantyfikujących (takich jak *niektóre, poszczególne, wszelkie*) i nawiązujących (takich jak *następny, kolejny, powyższy, poniższy*), przymiotnik *określony* jest jednostką intratekstualną systemowo, jako taki stoi w opozycji do jednostek o referencji ekstratekstualnej (Karolak 1999: 641), a ponadto przeciwstawia się jednostkom, których intratekstualność jest zdeterminowana wyłącznie kontekstowo (szerzej o tym np. Danielewiczowa 2007; Doboszyńska-Markiewicz 2020, 2023; Grochowski 2024), jak np. *głupi, dobry* w wypowiedzeniach:

- (13) Pokłócili się o **głupi** długopis leżący na stole.
- (14) Spędziła w Ameryce **dobrych** kilka lat.

Prymarną pozycją syntaktyczną imiesłowu *określony* jest pozycja orzecznika, por. np. (15), (16).

- (15) Jeżeli wysokość odsetek nie jest **określona** w inny sposób, to należą się odsetki ustawowe. (NKJP)
- (16) Wściekał się na siebie za prowadzenie śledztwa, w którym przedmiot poszukiwań nie był jasno **określony**. (NKJP)

Jeżeli imiesłów jest składnikiem grupy nominalnej, to występuje z reguły w postpozycji względem rzeczownika. Jako forma nieosobowa trójargumentowego czasownika *określić* dziedziczy jego cechy składniowe, implikując dwa argumenty, mianowicie wskazujący na obiekt czynności (procesu) i na sposób jej wykonania (jego przebiegu). Danielewiczowa (2020: 98; 2021: 65) wymienia wśród jednostek werbalnych z *jako* sekwencję konstytuowaną przez *określił* i podaje jej następujący schemat składniowy: [ktoś_i] *określił* [kogoś_j / coś_j] *jako* [kogoś_k / coś_k / jakieś_k]. Por. np.

- (17) Paweł bardzo trafnie **określił** jego stan **jako** dezintegrację osobowości. (Danielewiczowa 2020: 100)

Argument imiesłowu *określony*, wskazujący na sposób (*sensu largo*) czynności / lokalizację stanu rzeczy, może mieć różne realizacje syntaktyczne. Por. np. ciągi w *odrębnych przepisach*, w *prawie łowieckim*, *przepisami*, *przez trzy parametry* w wypowiedzeniach (18)–(21):

- (18) Pracownicy uczestniczą w zarządzaniu zakładem pracy na zasadach **określonych** w *odrębnych przepisach*. (NKJP)
- (19) Odstrzał odbywa się na zasadach **określonych** w *prawie łowieckim* i zgodnie z obowiązującymi okresami ochronnymi. (NKJP)

- (20) Przepisy art. 215 i 217 nie naruszają wymagań **określonych** przepisami dotyczącymi maszyn i innych urządzeń technicznych. (NKJP)
- (21) Przestrzeń obserwacji radaru jest zwykle **określona** przez trzy parametry: zasięg, pułap i maksymalny kąt elewacji. (NKJP)

Grupa nominalna zawierająca formę imiesłowu *określony* jest transformowalna na zdanie względne, w którym forma ta zajmuje pozycję orzecznika, prymarną dla imiesłowu. Por. np. (18), (20) oraz (22), (23):

- (22) Pracownicy uczestniczą w zarządzaniu zakładem pracy na zasadach, które są **określone** w odrębnych przepisach.
- (23) Przepisy art. 215 i 217 nie naruszają wymagań, które są **określone** przepisami dotyczącymi maszyn i innych urządzeń technicznych.

Analogiczne transformacje grupy nominalnej z komponentem przymiotnikowym przynoszą wynik nieakceptowalny. Por. np.

- (24) Pewne uczucia u jednej z moich klientek pojawiają się w **określonej** porze roku. (NKJP)
- (25) *Pewne uczucia u jednej z moich klientek pojawiają się w porze roku, która jest **określona**.
- (26) Nie był pierwszym prezydentem, który gustował w **określonych** kontaktach z paniami. (NKJP)
- (27) *Nie był pierwszym prezydentem, który gustował w kontaktach, które były **określone**, z paniami.
- (28) Jeżeli miały kawalerów, to odwiedzali je oni tylko w **określonych** godzinach. (NKJP)
- (29) *Jeżeli miały kawalerów, to odwiedzali je oni tylko w godzinach, które były **określone**.

3. Określoność vs wyznaczoność

Fundowana na przymiotniku *określony* kategoria semantyczna ustalająca zakres odniesienia wyrażenia językowego (grupy nominalnej i zdania) w danym jego użyciu jest nazywana kategorią określoności. Ma ona swój rodowód filozoficzno-logiczny; por. np. Quine 1999; Russell 1967a, 1967b; Strawson 1980. W lingwistyce pojęciem kategorii określoności operuje się od połowy XX wieku; por. Jakobson 1957. Istotny wpływ na rozpowszechnianie się terminu *określoność* w polskim językoznawstwie teoretycznym i sławistycznym poczyniły od lat 70. XX wieku miały prace przede wszystkim Z. Topolińskiej (1971), S. Karolaka (1987, 1990, 2001), R. Grzegorzczukowej (1972, 2010), V. Koseskiej-Toszewej (1982). Por. też Sawicka (1979), Święczkowska (1990), Wierzbicka-Piotrowska (2011).

Z. Topolińska (1976: 40) po stosunkowo krótkim okresie operowania terminem *określoność* stwierdziła, że jest on niefortunny i pod wpływem monografii L. Zawadowskiego (1952) wprowadziła do polskiej gramatyki semantycznej

„nieobciążony lingwistycznie” termin *wyznaczoność*. Szybko rozpowszechnił się on w literaturze odwołującej się do koncepcji Topolińskiej (1984). Por. np. Turkowska (1982), Karolak (1990), Grzegorzczkova (1996, 2010).

Wyznaczoność to w ujęciu Topolińskiej (1976: 40–41; 1984: 303) kategoria semantyczna wyrażen argumentowych (reprezentowanych przez grupy imienne), inaczej mówiąc ich charakterystyka referencyjna. Jest to „informacja o tym, która część świata jest w zamyśle mówiącego denotatem odpowiedniej grupy”.

Ponieważ, jak to zostało powiedziane na początku tego artykułu, głównym jego celem jest analiza przymiotnika *określony* jako jednostki języka przedmiotowego, posługiwanie się w tej analizie terminami „kategoria określoności”, „określoność” jako jednostkami metajęzyka byłoby niefortunne i mogłoby zostać ocenione przez odbiorcę jako rozumowanie zawierające błędne koło. Za dogodny w analizie uważam termin „wyznaczoność”.

Topolińska (1976, 1977, 1984) rozróżniła grupy imienne wyznaczone i niewyznaczone (użyte predykatywnie). Pierwsze występują w funkcji wyrażen argumentowych identyfikujących (są wówczas reprezentowane przez imiona własne, zaimki typu *ja, ty, to* oraz deskrypcje określone) lub nieidentyfikujących (są reprezentowane wówczas przez zaimki nieokreślone typu *ktoś, coś, któryś* i deskrypcje nieokreślone). W ostatnich latach uczona nazywała przymiotnikowe wykładniki referencji (takie jak *aktualny, obecny, własny*) „parazaimkami” (Topolińska 2011, 2016). Por. np.

- (30) Ten człowiek ustąpił mi miejsca w tramwaju. (Topolińska 1984: 303)
- (31) Jakiś człowiek ustąpił mi miejsca w tramwaju. (Topolińska 1984: 303)
- (32) Coś mi wpadło do oka. (Topolińska 1984: 313)
- (33) Ktoś mi to wczoraj przyniósł. (Topolińska 1984: 313)
- (34) Dałam to wczoraj któremuś z was. (Topolińska 1984: 314)

Grupy imienne niewyznaczone nie mają referencji. Por. przykłady grup użytych predykatywnie, konstytuowanych przez rzeczowniki *budynkiem, człowiekiem, torebkę*:

- (35) Ich dom był najwspanialszym budynkiem w mieście. ‘spośród budynków w tym mieście ich dom był najwspanialszy’ (Topolińska 1984: 324)
- (36) Jurek jest najlepszym człowiekiem pod słońcem. ‘spośród ludzi, których znam, Jurek jest najlepszy’ (Topolińska 1984: 324)
- (37) Basia zgubiła torebkę, a nie teczkę. ‘to, co Basia zgubiła, to torebka, a nie teczka’ (Topolińska 1984: 324)

4. Konteksty przymiotnika *określony*

Przyjmując zaproponowany przez Z. Topolińską (1984: 367–386) trójkomponentowy model opisu struktury składniowej i linearnej grupy nominalnej, należy przymiotniki intratekstualne systemowo, takie jak np. *dany, określony, wiadomy, znany*, zaliczyć do pierwszego komponentu grupy, mianowicie do „wy-

kładników referencji i oceny ilościowej” (termin Topolińskiej 1984: 368). Za taką kwalifikacją wymienionych jednostek przemawia po pierwsze, konieczność ich eliminacji z szerokiej klasy atrybutów relacyjnych członu konstytutywnego grupy, a po drugie hipoteza, że należą one — mimo różnicy znaczeń — do tego samego zbioru *sensu largo* wykładników kategorii wyznaczoności co zaimki *ten, jakiś, pewien* (pogląd Topolińskiej 1976: 40).

W słownikach wyraz *określony* jest definiowany z reguły przez wyliczenie bliskoznaczników, takich jak np. *sprecyzowany, ustalony, jasny, konkretny, wiadomy, znany, pewny, wyraźny* (SJPDor, SWJPDun, USJP). Nie są one mniej złożone semantycznie od definiendum, jednostki stosunkowo prostej. Wymagają więc odrębnej analizy z punktu widzenia struktury składniowej i semantycznej. Każdy z wymienionych wyrazów jest znakiem jednej lub więcej niż jednej jednostki leksykalnej, jedno- lub wieloznaczej. Dopiero na następnym etapie badania zależności między przymiotnikiem *określony* a wyróżnionymi jednostkami można byłoby postawić hipotezę na temat ich synonimii lub innego rodzaju pokrewieństwa semantycznego. Przypuszczalnie do najprostszych z wyliczonych bliskoznaczników przymiotnika *określony* należy wyraz *znany*. Za jego inwariant semantyczny, przyjęty na początku analizy, można by uznać sekwencję ‘taki, o którego istnieniu ludzie wiedzą’. Takie, redukcjonistyczne, podejście do analizy tego wyrazu mogłoby być punktem wyjścia polemiki z koncepcją opisu semantycznego *znany*, przedstawioną w DSS, który wyróżnia cztery znaczenia tego przymiotnika. Rozważania dotyczące cech składniowych i semantycznych przymiotników *znany* i *wiadomy* to temat na osobny artykuł.

W dalszej części tego artykułu scharakteryzuję przymiotnik *określony* za pomocą cząstkowych definicji semantycznych.

Podstawowe ograniczenie nałożone przez przymiotnik *określony* na rzeczownik, którego jest on atrybutem, dotyczy zakresu odniesienia tego rzeczownika. Jeżeli mówimy o określonych obiektach/stanach rzeczy/właściwościach danego rodzaju, to nie mówimy o wszystkich, tylko o niektórych i nie są to obiekty/stany rzeczy/właściwości dowolne, tylko takie, które zostały wybrane. Mówiąc o X-ie *określony*, mówimy, że zostało już wcześniej przesądzone (ustalone), jakiego rodzaju obiekt/stan rzeczy/właściwość mamy na myśli (w przeciwieństwie do tego, co *dowolne*: granice dowolności są wyznaczone przez wybór; szerzej Grochowski 2017). Znaczenie jednostki *określony* (X) implikuje ponadto możliwość powiedzenia czegoś więcej o X-ie, ale ta potencja jest urzeczywistniana przez osobną sekwencję wyrażen. Por. np. wypowiedzenia:

(38) Na covid zostały zaszczepione tylko **określone** dzieci.

(39) Na covid zostały zaszczepione tylko **określone** dzieci, te mianowicie, które uzyskały zgodę rodziców.

A zatem: *określone X-y* to ‘takie X-y, że nie mówię, które (jakie), ale sędzę, że wiesz, że nie wszystkie X-y (nie każdy X), że zostały wybrane spośród X-ów tego samego rodzaju i że mogę powiedzieć (o nich) więcej, jakie (które)’.

5. *Określony* w wypowiedzeniach nieaktualnych

Przymiotnik *określony* — w opozycji zarówno do pełniącego funkcję identyfikującą zaimka *ten*, jak i do niepełniącego tej funkcji zaimka *jakiś* — nakłada ograniczenia na referencję współwystępującego z nim rzeczownika. Za pomocą omawianego wyrazu nie wskazujemy obiektu jednostkowego, o którym coś orzekamy, ponieważ *określony* implikuje sąd ‘nie mówię który’, nie nadaje się więc on na wykładnik tematu. Neutralizuje opozycję przeciwstawnych członów kategorii wyznaczoności.

W związku z tym wypowiedzenia wprowadzane przez grupę imienną z przymiotnikiem *określony* w antepozycji i zarazem w pozycji inicjalnej są z reguły nieakceptowalne, ponieważ odsyłają do wskazanego obiektu, co jest sprzeczne ze składnikiem semantycznym tego przymiotnika ‘nie mówię który’. Por. np.

(40) ***Określony** człowiek poprosił mnie o skasowanie biletu.

(41) ***Określone** dziecko czekało na autobus.

(42) ***Określona** książka spadła na podłogę.

Dopuszczalne jest natomiast użycie przymiotnika *określony* w analogicznej pozycji, w wypowiedzeniach nieaktualnych (omnitemporalnych/atemporalnych), w odniesieniu do gatunku lub zbioru obiektów. Por. np.

(43) **Określone** gatunki zwierząt i roślin są pod ścisłą ochroną.

(44) **Określone** grzane wina są dobrym lekarstwem na przeziębienie.

(45) **Określone** książki z biblioteki szkolnej są przeznaczone na wymianę.

Implikowany przez przymiotnik *określony* (*X*) komponent ‘mogę powiedzieć więcej o *X*’ jest urzeczywistniony w wypowiedzeniach (46)–(48):

(46) **Określone** gatunki zwierząt i roślin są pod ścisłą ochroną, te mianowicie, które są zagrożone wyginięciem.

(47) **Określone** grzane wina są dobrym lekarstwem na przeziębienie, mianowicie dzięki zawartych w nich przyprawom korzenным.

(48) **Określone** książki z biblioteki szkolnej są przeznaczone na wymianę, mianowicie takie, których tytuły są reprezentowane przez wiele egzemplarzy.

Por. z (43)–(45); por. też (38), (39).

Por. też inne wypowiedzenia nieaktualne, w których przymiotnik *określony* jest atrybutem rzeczownika reprezentującego klasę (kategorię) obiektów:

(49) Jeśli **określona** osoba manifestuje pewien rodzaj zachowań tylko w naszej obecności, to znaczy, iż w pewien sposób prowokujemy ją do tego. (NKJP)

(50) Na **określone** sytuacje reagujemy często tak samo, jak czynił to nasz ojciec czy nasza mama. (NKJP)

6. *Określony* a wybrane zaimki

Nieakceptowalne są połączenia zaimka *ten* i zaimków *jakiś*, *pewien* z przymiotnikiem *określony*, a taka ocena tych połączeń ma motywację semantyczną.

Za pomocą *ten* (*X*) mówiący wskazuje obiekt *X*, co umożliwia jego identyfikację, a tym samym pozwala na przyporządkowanie temu zaimkowi komponentu 'mówię, który'. Omawiany przymiotnik implikuje negację tego komponentu. Z kolei zaimki *jakiś*, *pewien* zawierają składniki semantyczne, odpowiednio 'sądzę, że wiesz, że nie mogę / nie potrafię powiedzieć więcej o *X*' (por. Karolak 1987: 54) i 'sądzę, że wiesz, że nie mówię / nie chcę powiedzieć więcej o *X*', które wykluczają się z komponentem przymiotnika *określony* 'mogę powiedzieć więcej o *X*'. Relacje semantyczne między wymienionymi zaimkami nieokreślonymi omawiają szerzej Grzegorzczkova (2010: 136–137), Mindak (1987), Topolińska (1983; 1984: 303–317), Wierzbicka-Piotrowska (2011), Wróbel (1987).

Mimo takiej ogólnej oceny połączeń zaimków *ten*, *jakiś*, *pewien* z przymiotnikiem *określony* jako nieakceptowalnych, w NKJP są rejestrowane bardzo nie-liczne przykłady ich kookurencji (kilkadziesiąt wypowiedzeń na tle kilkuset tysięcy wszystkich wypowiedzeń z formami *określony*). Por.

- (51) Zgodnie z projektem ustawy **ten określony** funkcjonariusz bierze na siebie odpowiedzialność za utratę, uszkodzenie lub zniszczenie powierzonego mienia. (NKJP)
- (52) Zawsze przecież w określonym momencie dziejów może się zdarzyć, że **jakiś określony** towar z racji **jakichś określonych** cech własnych zacznie pełnić funkcję pieniądza. (NKJP)]
- (53) Kara powinna być proporcjonalna do winy i pozostawać w **pewnej określonej** relacji do innych kar. (NKJP)

Podane przykłady połączeń budzą wątpliwości, wymagają więc pogłębionej analizy na szerszym tle opozycji określoności i nieokreśloności.

Analiza form wyrazu *określony* i kontekstów ich występowania pozwala stwierdzić, że frekwencja formy nominatiwu pluralis w rodzaju męskoosobowym, *określeni*, jest bardzo niska w porównaniu z frekwencją analogicznej formy rodzaju niemęskoosobowego, *określone*. NKJP rejestruje zaledwie 278 wypowiedzeń ilustrujących użycie pierwszej formy i 43506 wypowiedzeń ilustrujących użycie drugiej. Można przypuszczać, że główne przyczyny tak wielkiej różnicy w zakresie frekwencji wymienionych form są dwie, semantyczna i gramatyczna. Forma *określone* współwystępuje z rzeczownikami reprezentującymi wszelkie klasy semantyczne z wyjątkiem nazw osób rodzaju męskiego. Forma ta jest polifunkcyjna gramatycznie, może reprezentować Nsg, Asg, Npl, Apl, podczas gdy forma *określeni* jest gramatycznie jednofunkcyjna, reprezentuje wyłącznie Npl.

7. Podsumowanie

Wyraz *określony* jest przymiotnikiem intratekstualnym systemowo, występuje prymarnie w antepozycji względem centrum grupy nominalnej. W pozycji centrum grupy dominują nazwy osobowe *sensu largo*, w tym nazwy zbiorowości, instytucji, dziedziny ludzkiej działalności, wytworów umysłu. Ponadto nazwy czasowe i przestrzenne.

Według ogólnego modelu budowy grupy nominalnej, ustalonego przez Z. Topolińską (1984), przymiotnik *określony* jest „wykładnikiem referencji i oceny ilościowej”. W tym artykule uzasadniona została m.in. hipoteza, że przymiotnik *określony* neutralizuje opozycję przeciwstawnych członów kategorii wyznaczoneści.

Za pomocą przymiotnika *określone* mówi się, że zostały wybrane pewnego rodzaju obiekty, ale nie mówi się, które (jakie). W konsekwencji użycia badanego przymiotnika powstaje „niedopowiedzenie” / niedookreślenie (trafny termin M. Żabowskiej 2017: 127).

Typowym kontekstem przymiotnika *określony* są wypowiedzenia deklaratywne nieaktualne (Grochowski 1972), w tym wypowiedzenia ogólne, niemające referencji jednostkowej, o obiektach potencjalnych (a nie rzeczywistych).

Przymiotnik *określony* nie jest słowem potocznym, dominuje w tekstach prawnych (kodeksach, ustawach, uchwałach, rozporządzeniach), naukowych i popularnonaukowych.

LITERATURA

- Bartnicka B. „Adiektywizacja imiesłówów przymiotnikowych w języku polskim”. *Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego* 25 (1967): 233–242.
- Bartnicka B. *Adiektywizacja imiesłówów w języku polskim*. Warszawa: WUW, 1970.
- Bogusławski A. „O interpretacji zdań z wyrażeniami okazjonalnymi”. *Przegląd Humanistyczny* 2 (1977): 39–56.
- Danielewiczowa M. „Przymiotniki nieprzymiotniki (O pewnym niezwykłym typie wyrażen w języku polskim)”. *Zbornik Matice srpske za slavistiku* 71–72 (2007): 223–235.
- Danielewiczowa M. „Jako-fraza w strukturze walencyjnej czasownika i poza tą strukturą”. *Prace Filologiczne* 75/1 (2020): 95–108.
- Danielewiczowa M. *Aspekt tematyczny w informacyjnej strukturze wypowiedzi. Rozszerzanie i integracja wiedzy*. Warszawa: WUW, 2021.
- Doboszyńska-Markiewicz K. „Operatory adnumeratywne typu *marny, dobry, bity* — próba charakterystyki formalno-semantycznej”. *Poradnik Językowy* 9 (2020): 59–74.
- Doboszyńska-Markiewicz K. „*Głupi / idiotyczny / nieszczęsny długopis*, czyli o nie tylko ekspresywnym znaczeniu pewnego typu przymiotników”. *Poradnik Językowy* 8 (2023): 48–59.
- DSS: A. Nagórko, M. Łaziński, H. Burkhardt. *Dystynktywny słownik synonimów*. Kraków: Universitas 2004.
- Grochowski M. „Znaczenia polskiego czasownika: aktualne, potencjalne, habitualne, uniwersalne — w świetle kategoryjnego znaczenia form czasu teraźniejszego”. *Studia Semiotyczne* 3 (1972): 161–168.
- Grochowski M. „Wybór i nieokreśloność jako komponenty semantyczne przymiotnika *dowolny*”. *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Linguistica* 12 (2017): 104–111.
- Grochowski M. „Asymetria semantycznych i gramatycznych ograniczeń stopniowania przymiotników w języku polskim”. *Z polskich studiów slawistycznych* 13/2 (2018): 83–92.
- Grochowski M. „Od wyznaczoneści do generyczności. O referencji grup nominalnych z przymiotnikiem *dany*”. W: H. Bartels, T. Menzel, J. P. Zeller (red.). *Einheit(en) in der Vielfalt von Slavistik und Osteuropakunde. Prudentia Regnorum Fundamentum*. Berlin, 2023: 131–140.
- Grochowski M. „Okazjonalność przymiotników temporalnych w języku polskim”. *LingVaria* 37/1 (2024): 63–73.
- Grzegorzczakowa R. „Wykładniki kwantyfikacji w polskim zdaniu”. *Z polskich studiów slawistycznych* 4 (1972): 13–19.

- Grzegorzczkowska R. *Wykłady z polskiej składni*. Warszawa: PWN, 1996.
- Grzegorzczkowska R. *Wprowadzenie do semantyki językoznawczej*. Warszawa: PWN, 2010.
- Jakobson R. *Shifters, Verbal Categories, and the Russian Verb*. Cambridge, MA, 1957.
- Karolak S. „O adiektywizacji”. *Polonica* 10 (1984): 35–48.
- Karolak S. „O nieokreśloności”. V. Koseska-Toszeza, J. Mindak (red.). *Studia gramatyczne bułgarsko-polskie II: Określoność / nieokreśloność*. Wrocław: Ossolineum, 1987: 41–64.
- Karolak S. *Kwantyfikacja a determinacja w językach naturalnych*. Warszawa: PWN, 1990.
- Karolak S. „Wskaźniki syntaktyczne (operatory syntaktyczne, wyrażenia funkcjonalne)”. K. Polański (red.). *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*. Wrocław: Ossolineum, 1999: 639–641.
- Karolak S. „O pojęciach określoności i nieokreśloności”. S. Karolak. *Od semantyki do gramatyki. Wybór rozpraw*. Warszawa: Instytut Sławistyki PAN, 2001: 315–335.
- Koseska-Toszeza V. *Semantyczne aspekty kategorii określoności / nieokreśloności (na materiale z języka bułgarskiego, polskiego i rosyjskiego)*. Wrocław: Ossolineum, 1982.
- Kuryłowicz J. „Derywacja leksykalna a derywacja syntaktyczna. Przyczynek do teorii części mowy”. H. Kurkowska, A. Weinsberg (red.). *Językoznawstwo strukturalne. Wybór tekstów*. Warszawa: PWN, 1979: 148–157.
- Laskowski R. „Od czego lepszy jest lepszy?”. *Język Polski* 57 (1977): 323–334.
- Mindak J. „Parę uwag o polskich leksemach *jakiś, pewien, jeden* i ich związku z wyrażaniem informacji o określoności / nieokreśloności”. V. Koseska-Toszeza, J. Mindak (red.). *Studia gramatyczne bułgarsko-polskie II: Określoność / nieokreśloność*. Wrocław: Ossolineum, 1987: 147–155.
- NKJP: *Narodowy Korpus Języka Polskiego* [on-line:] <https://nkjp.pl>.
- NSPP: A. Markowski (red.). *Nowy słownik poprawnej polszczyzny*. Warszawa: PWN, 1999.
- Quine W. van O. *Słowo i przedmiot*. Warszawa, 1999.
- Russell B. „Denotowanie”. J. Pelc (red.). *Logika i język. Studia z semiotyki logicznej*. Warszawa: PWN, 1967a: 253–275.
- Russell B. „Deskrypcje”. J. Pelc (red.) *Logika i język. Studia z semiotyki logicznej*. Warszawa: PWN, 1967b: 277–293.
- Salińska D. „Jednostka metatekstowa pozostały”. *Acta Universitatis Nicolai Copernici. Filologia Polska* 62 (2006): 161–168.
- Saloni Z. „Klasyfikacja gramatyczna leksemów polskich”. *Język Polski* 54 (1974): 1–2, 3–13, 93–101.
- Saloni Z., Świdziński M. *Składnia współczesnego języka polskiego*. Warszawa: PWN, 1998.
- Sawicka I. „Wieloznaczność terminu „określoność” w tekstach językoznawczych”. *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej* 18 (1979): 257–263.
- SJPdor: W. Doroszewski (red.). *Słownik języka polskiego*. T. I–XI, Warszawa: Wiedza Powszechna, PWN 1958–1969.
- Strawson P.F. *Indywidua. Próba metafizyki opisowej*. Warszawa: PAX, 1980.
- SWJPDun: B. Dunaj (red.). *Słownik współczesnego języka polskiego*. Warszawa: Wilga, 1996.
- Święczkowska H. „O pewnych sposobach wyrażania określoności w języku polskim”. T. Dobrzyńska (red.). *Tekst w kontekście. Zbiór studiów*. Wrocław: Ossolineum, 1990: 125–133.
- Topolińska Z. „Charakterystyka kategorialna frazy”. *Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego* 28 (1971): 99–106.
- Topolińska Z. „Wyznaczoność (tj. charakterystyka referencyjna) grupy imiennej w tekście polskim”. *Polonica* 2 (1976): 33–72.
- Topolińska Z. „Wyznaczoność (tj. charakterystyka referencyjna) grupy imiennej w tekście polskim. II. Argumenty niescharakteryzowane, grupy generyczne”. *Polonica* 3 (1977): 59–78.
- Topolińska Z. „Słowiańskie (едень) — operator deskrypcji nieokreślonej”. *Z polskich studiów slawistycznych* 6 (1983): 425–434.
- Topolińska Z. „Składnia grupy imiennej”. Z. Topolińska (red.). *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Składnia*. Warszawa: PWN, 1984: 301–389.
- Topolińska Z. „I nadal w kręgu (para)zaimków”. *Linguistica Copernicana* 2/6 (2011): 39–45.
- Topolińska Z. „Zaimki — uniwersalny system referencji”. *LingVaria* 21 (2016): 35–41.
- Turkowska M. „O wyznaczoności”. *Polonica* 7 (1982): 47–66.

- USJP: S. Dubisz (red.). *Uniwersalny słownik języka polskiego*. T. I–IV. Warszawa: PWN, 2003.
- Wierzbicka-Piotrowska E. *Polskie zaimki nieokreślone. Wybrane zagadnienia semantyczne, syntaktyczne i pragmatyczne*. Warszawa: Wydział Polonistyki UW, 2011.
- Wołk M. „O pozostałych i reszcie czegoś jako wykładnikach referencji”. *Poradnik Językowy* 9 (2021): 63–73.
- Wróbel H. „Czy zaimek *jakiś* jest wyrażeniem kwantyfikującym?” V. Koseska-Toszeza, J. Mindak (red.). *Studia gramatyczne bułgarsko-polskie II: Określoność / nieokreśloność*. Wrocław: Ossolineum, 1987: 167–177.
- WSJP PAN: P. Żmigrodzki (red.). *Wielki słownik języka polskiego PAN* [on-line:] <https://wsjp.pl>.
- Zawadowski L. *Zagadnienia teorii zdań względnych*. Wrocław: Wrocławskie Towarzystwo Naukowe, 1952.
- Żabowska M. „Niedookreślenie, dekonkretyzacja i zmienne językowe — o quasi-tautologicznych układach typu *ten i ten, to i to, tak a tak*”. *LingVaria* 23/1 (2017): 115–129.

Mahej Гроховски

ПОЉСКИ ПРИДЕВ *OKREŚLONY* („ОДРЕЂЕН“): ЊЕГОВЕ ГРАМАТИЧКЕ И СЕМАНТИЧКЕ ОСОБИНЕ

Резиме

У раду се разматрају граматичке и семантичке особине придева *określony* („одређен“) у савременом пољском језику. Придев се, с једне стране, упоређује са истоименим партиципом, а с друге стране, са неким другим придевима који су му семантички сродни, нпр. *dany* („дати“), *wiadomy* („познат“), *znany* („познат“). Придев *określony* се најчешће појављује у позицији испред именице као њен атрибут, док се партицип *określony* углавном јавља у предикативној позицији, што значи да долази иза именице. Партицип представља дво-валентни предикат. Придев *określony* је по својој семантичкој функцији сличан заменици, али за разлику од ње, није обележен у погледу референцијалне квантификације. Централна хипотеза аутора гласи да придев *określony* представља метатекстуални израз. Он подразумева неколико семантичких компоненти, између осталог: „могу да кажем више о X“ [„możę powiedzieć więcej o X“], „не кажем какав је објекат X, али мислим да ти знаш“ [„nie mówię, jakiego rodzaju obiektem jest X, ale sądzę, że ty wiesz“], „X није [тек] било који објекат“ [„X nie jest dowolny“]. Наведене поставке се детаљно разматрају.

Кључне речи: савремени пољски језик, синтакса, семантика, номинална група, заменице, придев.